

SZOMBATHELY A MAGYAR TUDOMÁNYOS ÉLETBEN

Bár Szombathely egyike a legrégebbi, folyamatosan lakott magyarországi településeknek, nem tagadhatjuk, hogy kulturális szerepéről és helyzetéről általában sokkal kevesebbet tudunk, mint néhány más nagyvárosról. Ennek egyik oka bizonyára az, hogy sem az ország igazgatásában, sem az egyház irányításában nem volt kiemelkedő szerepe — mint pl. Székesfehérvárnak vagy Esztergomnak —, iskolaközpontként sem vált olyan jelentőssé, mint Debrecen vagy Sárospatak. A XX. sz. közepétől pedig hátrányosan befolyásolta a város kapcsolatait a vasfüggöny közelsége.

Pedig ez a város megérdemli megbecsülésünket és érdeklődésünket. Kr. u. 43-ban Claudius császár alapította, az akkori Felső-Pannóniában *Colonia Savaria Claudia* néven. A IV. sz.-ban már keresztény püspöki székhely volt. A római kor néhány emlékét ma is megcsodálhatjuk a restaurált Isis-szentély — az Iseum — területén, és a székesegyház melletti Romkertben. A Romkert a magyar középkor maradványait is őrzi. A középkorban iparosok és kereskedők lakták. Amikor a török hódoltság idején, 1579-ben Vas megye székhelyévé vált, közigazgatási tisztviselők és nemesek is letelepedtek a városban.

A városiasodás nagy fellendülése a XVIII. században következett be, főleg miután Mária Terézia 1777-ben jóváhagyta a püspökség szervezését, és a püspöki székhely SZILY Jánost (1735–1799) nevezték ki.

SZILY püspök nevéhez elsősorban Szombathely nagyarányú barokk építkezése fűződik. De nemcsak építető volt, hanem szorgalmazta a város kulturális fellendülését is. Ekkor rendezte be az első szombathelyi nyomdát SIESS János mester (1787). SZILY felkérésére állította össze SCHÖNWIJSNER István pesti egyetemi tanár Szombathely várostörténetét (*Antiquitatum et historiae Sabariensis...* 1791), az első történettudományi igényű magyarországi városmonográfiát.

A XIX. sz. végéig a város tudományos életének súlypontja — számos más magyarországi nagyvároséhoz hasonlóan — a régészet és a történettudomány területére esett, amit csak fokoztak a gyakran napvilágra kerülő római emlékek. 1871-ben alakult meg a *Vas megyei Régészeti Egylet*, amelynek egyik célkitűzése a fejlődő és szépülő városhoz méltó múzeum megteremtése volt. A „Savaria Múzeum”, Nyugat-Dunántúl legnagyobb múzeuma 1908-ban nyílt meg, gyűjteményének súlypontját akkor a régészeti-történeti emlékek alkották.

Egy város kulturális arculatát nem utolsósorban az iskolák alakítják ki. Az első, 4 osztályos gimnázium már 1772-ben megkezdte működését, rövidesen pedig 6 osztályos középiskolává fejlődött. 1778-ban SZILY szorgalmazására megkezdte működését a hittudományi főiskola; a Dunántúlon ilyen szeminárium ezen kívül csak Pécsen működött. 1792-ben alapították a kétosztályos ún. Bölcséleti Líceumot, amely mint az egyetemi karok felkészítője és a középfokú oktatás betetőzője működött. A filozófiai líceumban több jeles tanár is oktatott, pl. a matematikus-irodalmár BITNITZ Lajos (1790–1871) és a nyelvész KRESZNERITS Ferenc — utóbb mindketten akadémikusok.

A gimnázium és a líceum egyesüléséből alakult ki 1851-ben a piarista rend nagy hírű szombathelyi főgimnáziuma

(ma Nagy Lajos Gimnázium). Jeles tanárai révén a piarista Főgimnázium vált a szombathelyi tudományos törekvések egyik központjává. Tanárai közül elsősorban a fizikus-matematikus KUNCZ Adolf (1841–1905) nevét kell kiemelnünk. KUNCZ Adolf gimnáziumi tanulmányait is Szombathelyen végezte, majd pappá szentelését követően rövid ideig Keszthelyen tanított. Innen helyezték egykori iskolájába tanárnak, majd 1875-ben igazgatóvá nevezték ki. KUNCZ igen széles érdeklődési körű ember volt: már az 1870-es években kísérletezett az akkori kezdetleges telefonokkal, 1880-ban a székesegyházban egy 30 méter hosszú ingával megismételte FOUCAULT híres ingakísérletét.

KUNCZ szorgalmazására választotta Szombathelyet 1880-ban a XXI. Nagygyűlés színhelyéül a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók állandó bizottsága. Ennek a gyűlésnek tiszteletére mutatta be a premontrei tanár a Foucault-ingát, amely az első ilyen kísérlet volt Magyarországon. Ugyan csak ez alkalommal létesített telefonkapcsolatot a Gothard család két kilométerre levő herényi kastélyával, szemléltetve ezzel az új találmány gyakorlati jelentőségét.

A premontrei Főgimnázium tanárai arra törekedtek, hogy minél korszerűbben ismertethessék meg a tanulókkal a kor fejlődő tudományát. A szertárak egykori leltárait átnézve látható, hogy a fizikai, kémiai, földrajzi felszerelés gazdagsága akár egy egyetemnek is megfelelt volna. De az iskola tantervein kívül is történtek kulturális lépések. A Dunántúli Közművelődési Egyesület egyik alapító tagja éppen KUNCZ Adolf volt.

Ezekben a célkitűzésekben mutatkozik meg Szombathely jelentősége. Az iskolák, egyesületek nem új tudományos eredmények révén váltak fontossá, hanem a *közműveltség emelése, a kulturális igény fokozása terén* voltak kiemelkedők. Ez a törekvés nem volt eredménytelen. Nemrégiben VÉRTES Ernő ny. főtanácsos szorgos adatgyűjtése nyomán kitűnt, hogy jó néhány család őrizz ma is olyan eszközöket — kisebb csillagászati távcsöveket, szemléltető eszközöket stb. — amelyek a tudomány iránti érdeklődésre, a természet megismerésére szolgáltak, műkedvelő szinten.

Az ilyen légkör azután kedvezett a fiatal alkotó tehetségek kibontakozásának. Szépen mutatkozik ez az ösztönző hatás a főként fenyőiről nevezetes *kámoni Arborétum* — ma a város peremkerületén — kifejlődésében. Az élőlék gyűjteményét dr. SAÁGHY Mihály ügyvéd alapította saját birtokán, és fia, SAÁGHY István (1865–1945) fejlesztett európai hírű arborétummá. Életének legtermékenyebb éveit Szombathelyen töltötte a jogász és botanikus GAYER Gyula (1883–1932). Szombathelyen kezdte pályafutását dr. BENDEFY (BENDA) László (1904–1977) — sokunknak még közismert „Laci bácsi”-ja. Bizonyára ennek a légkörnek is hatása volt dr. SMIDT Lajos (1903–1975) sokrétű tárgygyűjteményének kialakulásában, amelyek ma a Smidt Múzeumban láthatók. (A szép óragyűjteményen kívül itt őrzik az egyetlen magyarországi *Kepler-kéziratot is*.)

A premontrei Főgimnázium — és személy szerint is KUNCZ Adolf — tanítványai közül talán a legkiemelkedőbbek a Gothard fivérek. A Szombathely melletti Herényben élt földbirtokos családban a tudományos érdeklődésnek régi hagyománya volt. A fivérek közül elsősorban

GOTHARD Jenő (1857–1909) mérnök, csillagász és műszerkészítő tűnt ki, de munkájában részt vett öccse, Sándor is (1859–1939). GOTHARD Jenő már diákként komolyan tanulmányozta a fényképezést, utóbb a színes fotográfia kísérleteinek támogatója volt. Öccsével ök készítették el KUNCZ Adolf Faucoult-ingáját, és közreműködtek telefonkísérleteinél. Az akkor már nemzetközi szaktekintélynek számító KONKOLY THEGE Miklós (1842–1916) biztatására alapította 1881-ben herényi csillagvizsgálóját. Főműszere egy 26 cm-es nyílású tükrös távcső volt — amelyet KONKOLY TÓL vásárolt —, legtöbbször segédberendezését: spektroszkópokat, fotókamerákat, fénymérőket, kisebb távcsöveket maga tervezte, és saját műhelyében készítette. Ezek a konstrukciók olyan sikeresek voltak, hogy több külföldi intézet is rendelt tőle műszereket. Legjelentősebb érdemei:

bebizonyította, hogy a csillagászatban a fényképezés egyenrangú a szemmel végzett megfigyelésekkel, sőt tökéletesebb is azoknál. Spektroszkopikusan addig nem ismert folyamatokat örökített meg. Az asztrofotográfiában játszott úttörő szerepét külföldi szakemberek méltatták.

A herényi csillagvizsgáló berendezése — végrendelete szerint — a premontrei Főgimnáziumba került, de csak 1948-ban került sor a műszerek felállítására, majd 1957-ben, mint ismeretterjesztő csillagvizsgáló kezdte meg működését. Mégis ez a ma múzeumban őrzött felszerelés adta az indítást egy modern asztrofizikai obszervatórium létesítéséhez, a város és az ELTE együttműködésével, amely ma GOTHARD nevét viseli.

Bartha Lajos

TISZTELET AZ ÉVEKNEK

Szeretettel köszöntjük a 90 éves MITUCH Erzsikét!

V. B. SZOLLOGUB professzor társaságában egy nemzetközi kéregkutató konferencián (1968)

2003. február 16-án MITUCH Erzsébet betöltötte kilencvenedik életévét. 1931-ben érettségizett, majd 1936-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem matematika-fizika szakán tanári diplomát szerzett és középiskolai tanárként dolgozott 1950-ig. 1951-ben került a Magyar Állami Eötvös Loránd Geofizikai Intézethez, ahol évtizedeken át — nyugdíjba vonulásáig — tudományos munkatársként, majd főmunkatársként tevékenykedett a Szeizmikus Osztályon. 1951–1960 között szeizmikus reflexiós és refrakciós módszerrel kutató csoportok kiértékelőjeként dolgozott.

1951–54 között dunántúli reflexiós mérőcsoportoknál tevékenykedett. Több jelentős témafeladat során ő szerkesztette meg PETHŐ Mártonnal együtt a bajcsai kutatási terület első reflexiós szerkezeti időtérképét, amely a továbbkutatás és az eredményes fúráskitűzés alapja lett.

1954-től szoros kapcsolatban volt a refrakciós adatok kiértékelési kérdéseivel. Ebben a témakörben KILCZER Gyulával együttműködve, gazdag hazai tapasztalat alapján dolgoz-

ták ki az időellenőrzéses kiértékelési módszert (1958).

MITUCH Erzsébet az ötvenes évek végétől a nemzetközi együttműködésben végzett földkéregkutatással foglalkozott, ez lett legeredményesebb kutatási területe. Egyedül és társszerzőként is több cikket publikált ebben a témában. A Kárpát-medencére és környezetére vonatkozóan alapvető mélyföldtani ismereteket szereztek, az ő szerkesztésében jelent meg, mint rendkívüli eredmény, az első kéregvastagság-térkép 1972-ben. A mérések közös szervezése és az eredmények közzététele révén személye a nemzetközi kéregkutatásban, külföldön is ismert lett.

1975-ben ment nyugdíjba, de azon túl is még több éven át folytatta kutatói tevékenységét az Intézetben és érdeklődéssel figyelte a kutatási témában születő új eredményeket.

Munkája 1951-től 23 hazai kutatási jelentésbe épült be. A Geofizikai Közleményekben szerzői és társszerzői minőségben 8 publikációja jelent meg, jelentős külföldi szaklapokban társszerzőként 20 publikáció tette ismertté nevét. Jelentős munkát végzett a Geofizikai Közleményekben megjelent földkéreg-kutatási monográfia összeállításában (1972).

Alapító tagja a Magyar Geofizikusok Egyesületének. A földtani kutatásban végzett munkájáért több kitüntetés birtokosa, a Pro Geophysica emlékérmét 1998-ban kapta meg.

*A Magyar Geofizikusok Egyesülete és a Geofizikai Intézet nevében Erzsikének valamennyiünk szeretetével és nagyrabecsülésével minden jót kívánunk,
Isten éltesse sokáig jó egészségben!*

Dr. Bodoky Tamás, az MGE elnöke,
az ELGI igazgatója